

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовao комисију 14. септембар 2018. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета, Универзитета у Новом Саду</p> <p>2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:</p> <p>Проф. др Душан Маринковић, редовни професор, Одсек за социологију, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, изабран у звање: 06. 09. 2013. године, ужа научна област: Социологија, председник Комисије</p> <p>Проф. др Јована Милутиновић, редовни професор, Одсек за педагогију, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, изабрана у звање: 28. 04. 2017. године, ужа научна област: Педагогија, члан Комисије</p> <p>Доц. др Ана Бирешев, доцент, Одељење за социологију, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, изабрана у звање: 27. 01. 2016. године, ужа научна област: Социологија, члан Комисије</p> <p>Доц. др Душан Ристић, доцент, Одсек за социологију, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, изабран у звање: 26. 10. 2015. године, ужа научна област: Социологија, члан Комисије, ментор</p>
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Снежана (Златко) Штрангарић</p> <p>2. Датум рођења, општина, држава: 13. септембар 1983. године, Сомбор, Република Србија</p> <p>3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив Филозофски факултет у Новом Саду, Социологија, мастер социолог</p> <p>4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија 2011. година, Социологија</p> <p>5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране: /</p> <p>6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: /</p>
<p>III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Културни капитал као знање: истраживање образовних неједнакости на примеру ученика средњих школа у Сомбору</p>

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са знаком броја страна, поглавља, слика, шема, графикона и сл.

Докторска дисертација написана је на укупно 242 странице, укључујући насловну страну и кључне документацијске информације. Структура дисертације обухвата следећих 6 поглавља: увод (7 страна), теоријски део (87 страна), емпиријски део (90 страна), закључна разматрања (6 страна), литература (26 страна) и прилози (14 страна).

Прво поглавље дисертације обухвата уводна разматрања и бави се утврђивањем предмета, циља и метода истраживања. Предмет докторске дисертације одређен је као анализа концепта културног капитала и његових основних структуралних елемената, као и утврђивање и објашњење начина на који би се знање и облици културног капитала могли довести у везу и што прецизније измерити.

Друго поглавље представља теоријски оквир у коме су дефинисани основни концепти и сагледаване могућности њихове операционализације у емпиријским истраживањима образовних неједнакости. Теоријски део састоји се из 4 потпоглавља. У првом потпоглављу, које обухвата 10 страна, изложен је кратак историјат, односно генеза значења капитала, дефинисани су његови различити облици и назначене могућности њихове конверзије. У оквиру теоријског дискурса неекономске феноменологије капитала, посебна пажња посвећена је социјалном капиталу који, поред културног, представља релевантан неекономски облик капитала са значајном улогом у истраживањима проблема образовних неједнакости, посебно када су у питању његове релације са културним капиталом и њихове међусобне конверзије. Друго потпоглавље теоријског дела заузима 41 страницу и усмерено је на проблеме дефинисања самог културног капитала, као примарне јединице анализе у оквиру овог рада. Анализирани су и његови основни структурални елементи – опредмећени, отеловљени и институционализовани културни капитал, с тим да је подробније указано на проблеме операционализације отеловљеног културног капитала и утврђивању његових индикатора, где су се, као две основне димензије анализе, диференцирали укус и партиципација, односно културне праксе. На крају потпоглавља објашњене су и релације културног капитала са хабитусом, централним концептом Бурдијеове теорије. Треће потпоглавље, у обиму од 18 страна, бави се специфичностима друштвених и образовних неједнакости у капиталистичким друштвима и различитим социолошким оријентацијама и приступима овом проблему, где се учача линија мимоилажења између структуралног функционализма, у коме је фокус истраживања усмерен на легитимизацију друштвених неједнакости у складу са начелима меритократије, и линије осталих приступа који се на различите начине баве критичком анализом улоге образовања у друштву, као што су конфликтна перспектива, симболички интеракционизам и интегративне теорије – у које можемо сврстати и Бурдијеову. Такође, у овом одељку испитивана је и улога коју културни капитал врши у легитимизацији и репродукцији друштвених неједнакости путем механизма елиминације и самоелиминације припадника нижих друштвених слојева из образовног система. Посебна пажња посвећена је и релацијама културног капитала, социо-економског статуса и образовних постигнућа. У том домену, поред Бурдијеовог модела друштвене и културне репродукције, наводи се и значај модела културне мобилности. Наредно, четврто потпоглавље има 18 страна и представља преглед основних социолошких приступа који се баве проблемом знања, односно проблемима дефинисања знања, друштвеном условљеношћу и друштвеном дистрибуцијом знања, као и проблемима дефинисања културе и њеним релацијама са знањем. Приказани су и доминантни социолошки приступи који се баве односом знања и курикулума. На крају потпоглавља разматране су релације знања и облика културног капитала и дата је типологија механизма трансмисије културног капитала у виду социјализације за културне праксе.

У емпиријском делу дисертације најпре је постављен методолошки оквир који обухвата 14 страна. У овом потпоглављу утврђен је предмет емпиријског истраживања, постављени основни и оперативни циљеви и задаци и формулисана хипотезе. Потом је образложен избор узорка и објашњен поступак прикупљања емпиријске грађе, описане су изабране методе, технике за прикупљање података и њима прикладни истраживачки инструменти. Такође, назначене су и основне стратегије анализе и обраде података. Након постављеног методолошког оквира, помоћу различитих квантитативних и квалитативних метода, на 62 стране рада систематично су приказани резултати добијени спроведеним емпиријским истраживањем, као примером примене претходно сагледаваних концепата. У оквиру овог потпоглавља дисертације налази се 26 табела и 31 графикон којима су добијени резултати илустровани. Наредно потпоглавље посвећено је дискусији која

обухвата 14 страна и у којој је извршена анализа и интерпретација резултата. У овом потпоглављу назначене су и импликације за образовне и културне политике, као и препоруке које би могле послужити као стратегије усмерене ка смањивању друштвених неједнакости у образовању.

Поглавље у коме се налазе закључна разматрања представља теоријску синтезу испитиваног проблема и у њему су приказани најзначајнији резултати добијени емпиријским истраживањем. Такође, наведена су методолошка ограничења спроведеног истраживања и предложене смернице за даљи истраживачки рад.

У завршним поглављима дисертације налазе се наведена коришћена литература која обухвата 380 референци, као и прилози. У оквиру прилога су у целости приказани коришћени истраживачки инструменти (водич за разговор и анкетни упитник), и наведен је преглед табела и графикана путем којих су у емпиријском делу рада приказани резултати спроведеног емпиријског истраживања.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Теоријски део дисертације садржи све елементе неопходне за формулацију проблема и представља адекватну основу за постављање истраживачких питања. Теоријско полазиште дисертације је теорија Пјера Бурдијеа, с тим да се разматрају могућности њене надоградње и примене у истраживањима образовних неједнакости. Иако је Бурдијеова теорија постављена као полазна основа, у раду су разматрани и други класични и савремени релевантни теоријски и емпиријски приступи истраживањима културног капитала и друштвених неједнакости која су настала на линији Бурдијеовог наслеђа, као и на линији критичког сучељавања са њим, а са циљем да се испитивани феномени обухвате у целини. У теоријском делу рада указано је на важност укључивања знања у операционализацију културног капитала с обзиром да културни капитал није концептуално дистинктиван и независан од знања. Показано је на који начин је знање интегрисано у сва три облика културног капитала – опредмећени, отеловљени и институционализовани. Опредмећени културни капитал односи се на поседовање предмета за културну потрошњу као што су књиге, слике и слично. Поседовање ових предмета подразумева њихово материјално присвајање, али да би они постали културни капитал потребно је и њихово симболичко присвајање, односно, потребно је знање. Институционализовани облик културног капитала подразумева поседовање академских квалификација, звања и диплома и као такав представља друштвено признавање културних компетенција, односно, друштвено признавање поседовања формалног знања. Отеловљени културни капитал обухвата систем диспозиција ума и тела насталих у процесу социјализације. Тешкоће при испитивању културног капитала јављају се управо при операционализацији овог облика културног капитала која најчешће обухвата форме ставова, укуса, понашања и културних пракси.

Општа хипотеза ове дисертације јесте да знање представља артикулацију и операционализацију отеловљеног културног капитала и да је тај облик капитала могуће идентификовати и објаснити социолошким истраживањем управо захваљујући томе. Капиталистичко друштво производи друштвене неједнакости путем неједнаке дистрибуције различитих облика капитала, а образовна сфера системски потврђује, легитимише и одржава те неједнакости користећи се знањем као културним капиталом. У том смислу, културни капитал је у овом раду операционализован и дефинисан као *знање опште културе* које се, између осталог, стиче и у оквиру примарне социјализације, а које се награђује током процеса образовања доприносећи тиме репродукцији друштвених неједнакости. Општа култура може се сматрати делом легитимне културе, а важну улогу у њеној легитимизацији имају управо образовне институције. Дакле, општа претпоставка подразумева да су припадници нижих друштвених слојева мање успешни у образовном систему зато што је знање као и остали облици капитала, неједнако доступно. Како су припадници виших друштвених класа на бољим друштвеним и културним позицијима, они на тај начин имају веће шансе за приступ знању као капиталу, односно имају повољније друштвене услове да то знање стекну, развију и примене – а то је оно што се у образовном систему захтева. Путем хабитуса и културног капитала, припадницима виших класа доступне су стратегије и праксе помоћу којих они знају „правила игре“ и помоћу којих могу успешније преговарати у различитим институционалним пољима, као што је образовање, а друштвене разлике које из тога следе имају тенденцију да се међугенерациски одржавају.

У емпиријском делу кандидаткиња је најпре поставила одговарајући методолошки оквир. Узорак је пригодног типа, адекватан као пример на коме су тестирани разматрани теоријски концепти културног капитала и његових веза са знањем и образовним постигнућем ученика средњих школа. За прикупљање података примењене су технике анкетања и фокусгрупног интервјуа које су детаљно представљене. Као инструмент коришћен је новоконструисан анкетни упитник затвореног типа којим су обухваћени најважнији структурални елементи културног капитала (опредмећени, отеловљени и институционализовани), најважнији социолошки нивои мерења (родитељски културни капитал, ученички културни капитал, механизми трансмисије културног капитала и образовни хабитус) као и тест знања о општој култури. Кључне димензије упитника су, пре његове употребе у оквиру технике анкетања, потврђене применом фокусгрупног интервјуа, који је, поред методолошке улоге, имао и сазнајну функцију јер су резултати добијени тим путем пружили значајан квалитативни увид у комплексност испитиване појаве. Инструмент примењен у оквиру ове технике био је делимично структурисан протокол за спровођење фокусгрупног интервјуа – водич за разговор.

Резултати истраживања приказани су исцрпно и јасно, према претходно утврђеним циљевима и задацима. Примењене су адекватне статистичке методе обраде података. Поједини резултати илустровани су табелама и графиконима чиме је обезбеђена прегледност. Дискусија нуди опсежну, теоријски поткрепљену интерпретацију резултата добијених спроведеним емпиријским истраживањем. Дискусија је писана прегледно, према претходно утврђеним циљевима и формулисаним хипотезама.

У закључку су сумирани резултати спроведеног емпиријског истраживања и отворена релевантна питања која представљају важне смернице за унапређење даљег истраживачког рада на пољу релација културног капитала и знања у контексту образовних неједнакости у савременим друштвима.

Списак референци је обиман и указује на коришћење релевантне и адекватне литературе. У циљу добијања што потпунијих сазнања о датој теми, кандидаткиња је прикупила и проучавала доступну примарну и секундарну литературу у виду штампаних и електронских публикација на српском и енглеском језику, како би извршила критичку евалуацију кључних теоријских и емпиријских приступа и налаза релевантних социолошких, психолошких, педагошких, културолошких и других спроведених истраживања која су директно или индиректно повезана са предметом докторске дисертације.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у часопису са СЦИ листе односно са листе министарства надлежног за науку када су у питању друштвено-хуманистичке науке. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Marić, M., Rodić Lukić, V. & Štrangarić, S. (2018). Model uticaja kulturnog kapitala i individualnih motivacionih činilaca na ključne kompetencije učenika. *Primenjena psihologija*, 11(1), 9-26. doi: 10.19090/pp.2018.1.9-26 (M24)

Штрангарић, С. (2017). Културни капитал и знање: проблеми операционализације у истраживањима образовних неједнакости. *Социолошки преглед*, 51 (2), 300-323. (M24)

Штрангарић, С., Родић Лукић, В. & Марић, М. (2017). Ефекти културног капитала на образовна постигнућа ученика – секундарна анализа ПИСА студије. *Настава и васпитање*, 66 (2), 207-219. (M51)

Štrangarić, S., Rodić Lukić, V. & Marić, M. (2017). Pravednost obrazovanja u Srbiji: Uloga kulturnog kapitala u reprodukciji društvenih nejednakosti, Rezime sa druge naučne konferencije po pozivu u organizaciji Društva istraživača u obrazovanju u Srbiji *Dijalozi u obrazovanju*, 27. april 2017. Beograd: Filozofski fakultet. (M62)

Jelačić, S. (2014). Obrazovanje u kontekstu obrazovnih nejednakosti. U: *Prvi međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka Konteksti – zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 927-940. (M33)

Štrangarić, S. (2014). Cultural capital and educational inequalities: problems in measuring. In: *Contexts – The Second International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social Sciences and Humanities, book of abstracts*, 4. December 2014. Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, pp. 71. (M34)

Jelačić, S. (2012). Education in Context of Social Inequality. In: *Contexts – The First International Interdisciplinary Conference for Young Scholars in Social Sciences and Humanities, book of abstracts*. 1. december 2012. Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, pp. 62. (M34)

VII ZAKЉUČCI OДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања био је да се на пригодном узорку од 212 ученика четвртог разреда две средње школе у Сомбору – гимназија и средња економска школа, утврди ниво и карактеристике расположивог културног капитала и открију његове социолошки релевантне повезаности са знањем и образовним постигнућем како би се на конкретном примеру показала примењивост разматране шире концептуализације културног капитала. Резултати спроведеног емпиријског истраживања указују на то да културни капитал представља релевантан концепт и адекватан оквир за истраживање образовних неједнакости у савременим друштвима, конкретно у савременом српском друштву.

Резултатима је потврђена структурална повезаност три облика културног капитала – одређеног, отеловљеног и институционализованог на нивоу мерења културног капитала родитеља. Потврђена је хипотеза да је културни капитал међугенерациски преносив, са родитеља на дете. У процесу трансмисије културног капитала улогу имају и активни и пасивни механизми, међутим, већу моћ предикције показао је активан механизам трансмисије у виду свесног и организованог ангажовања родитеља да код деце развију културне навике путем заједничке културне партиципације, охрабривања и подстицања детета на самосталне културне праксе, интересовањем за процес образовања детета, као и кроз развијену међусобну културну комуникацију, чиме је осветљен динамички и релациони карактер културног капитала.

Потврђена је и хипотеза да отеловљени културни капитал ученика представља предиктор знања о легитимној култури на тај начин да ученици који располажу са више културног капитала постижу боље резултате на тесту знања опште културе. На основу добијених налаза закључује се да знање о легитимној култури представља артикулацију и актуализацију отеловљеног културног капитала, те да је при операционализацији овог облика капитала у социолошким истраживањима нужно укључивање тог типа знања.

Такође је потврђено да постоје разлике међу ученицима различитог социо-економског статуса у том смислу да ученици вишег социо-економског статуса поседују и располажу са више културног капитала у свим његовим облицима и постижу боље резултате на тесту знања опште културе, у односу на ученике који припадају нижем социо-економском статусу. Такве разлике уочене су и у степену прилагођености образовном систему која је мерена образовним хабитусом, што указује на његов класно-слојни карактер. Дакле, с обзиром на то да су и знање и различити облици капитала неједнако дистрибуирани у друштву, припадници виших друштвених слојева поседују више економских, културних и социјалних ресурса у односу на припаднике нижих друштвених слојева, као и стратегије којима се служе при мобилизацији наведених ресурса у циљу акумулације знања које образовни систем захтева. На тај начин су им обезбеђене боље почетне позиције за лакшу адаптацију на образовни систем и испуњавање захтева који се у образовном систему постављају, а тиме и постизање бољег успеха у школи и одржавање привилегованог друштвеног статуса.

У том смислу, тестирана је и хипотеза да је културни капитал ученика предиктор њиховог образовног постигнућа, тако да са већом количином поседованог, односно акумулираног културног капитала у свим његовим облицима, расту и образовна постигнућа – и она је делимично потврђена. Резултати су показали да је за образовно постигнуће, мерено просечним успехом у основној школи и успехом у претходној школској години у средњој школи, културни капитал на целокупном узорку значајан само у свом институционализованом и одређеном облику, што имплицира да веће шансе за више постигнуће током целокупног формалног образовања имају деца која су расла у домовима који су опремљенији предметима за културну потрошњу и чији родитељи имају виши ниво образовања.

Отеловљени облик културног капитала показао се значајним за образовно постигнуће само у групи ученика са нижим социо-економским статусом. Такође, отеловљени културни капитал се на

нивоу целокупног узорка показао значајним за висину оцене из српског језика. Позитивни ефекти прилагођености образовном систему, односно образовног хабитуса утврђени су на нивоу целокупног узорка и када је у питању образовно постигнуће и када је у питању висина оцене из српског језика. Закључује се да културни капитал, иако адекватан, није и исцпан фактор којим се објашњавају образовне неједнакости, већ у том процесу учествују и остали чиниоци који нису били обухваћени предметом истраживања, као што је, на пример, социјални капитал.

Када је у питању сам социо-економски статус ученика, он није показао свој директан утицај на образовно постигнуће ученика, али је идентификован као значајан чинилац у процесу доношења одлуке за даље образовање, што се може означити као реалистичка процена ученика који припадају нижим друштвеним слојевима о неједнакостима шанси, те се процеси елиминације и самоелиминације из образовног система које је назначио Бурдије, одвијају на преласку из средњошколског у високо образовање.

Дакле, у одређеној мери, присвајање културног капитала има позитивне ефекте за образовно постигнуће код свих ученика. Ово је нарочито изражено код ученика који потичу из нижих друштвених слојева, што се закључује на основу резултата који су показали да у групи испитаника са нижим социо-економским статусом културни капитал у свим својим облицима и прилагођеност образовном систему која је мерена образовним хабитусом, имају већу моћ предикције образовног постигнућа и висине оцене из српског језика, него код ученика са средњим и вишим социо-економским статусом.

Овакви налази подржавају модел културне мобилности, а његов значај огледа се у томе што, у односу на модел културне и друштвене репродукције који је установио Пјер Бурдије, отвара више могућности за креирање образовних политика и осмишљавање школске праксе, као и за импликације за културне политике, које би биле усмерене ка смањењу друштвених неједнакости у образовању. Смернице се односе на организоване стратегије подстицања: поседовања књига као породичног ресурса, развијања навике читања код деце, учествовања у јавним културним праксама као што су посете културним институцијама – позориштима, музејима, галеријама, као и разноврсним културним манифестацијама које промовишу културу читања, учења, прикупљања и обраде информација и стицање знања, како кроз заједничку партиципацију са родитељима, тако и са вршњачким групама и наставницима у организацији школе. Такође, препоруке се односе и на очување, опремање, модернизацију и популаризацију библиотека, како школских, тако и јавних, што је од посебног значаја за библиотеке у сеоским срединама.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Кандидаткиња је систематично и прегледно приказала резултате спроведеног истраживања помоћу табела и графикана, уз одговарајуће дескрипције и објашњења. Прикупљени подаци обрађени су помоћу адекватних статистичких анализа, а резултати су јасно и прецизно тумачени. Комисија закључује да се приказ и тумачење резултата које је спроведено у оквиру докторске дисертације могу сматрати адекватним и коректним, те на основу тога даје позитивну оцену.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме

Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.

2. Да ли дисертација садржи све битне елементе

Дисертација садржи све битне елементе.

3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци

Теоријски допринос ове дисертације постојећим истраживањима културног капитала јесте разматрање знања као културног капитала и његово укључивање и операционализација у истраживању друштвених неједнакости. Шира концептуализација културног капитала у овом раду подразумевала је његово одређивање као познавање легитимне културе које се, између осталог, стиче у оквиру примарне социјализације, а које се вреднује и награђује у оквиру образовног система, што доприноси одржавању друштвених неједнакости.

Дисертација представља оригиналан допринос науци нудећи потврду валидности и адекватности новоконструисаног упитника који се може применити у будућим истраживањима културног капитала и образовних неједнакости. У савременом српском друштву, емпиријско истраживање споведено у оквиру ове дисертације представља први истраживачки подухват на том пољу.

Такође, резултати овог истраживања имају практичну примену јер могу да послуже као основа за креирање стратегија на пољу образовне политике, односно за усмеравање и подстицање образовне праксе која би била усмерена ка смањењу друштвених неједнакости или њиховом ублажавању.

4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања

Недостаци дисертације који би могли имати утицај на резултате истраживања нису уочени.

X ПРЕДЛОГ:
На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:
- да се докторска дисертација под називом „Културни капитал као знање: истраживање образовних неједнакости на примеру ученика средњих школа у Сомбору“ прихвати, а кандидаткињи Снежани Штрангарић одобри одбрана.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Душан Маринковић, председник Комисије

Проф. др Јована Милутиновић, члан Комисије

Доц. др Ана Бирешев, члан Комисије

Доц. др Душан Ристић, члан Комисије – ментор
